

1.0 Indledning

Rapporten fokuserer på folkebibliotekernes ekspeditionsområde, der i en længere periode har haft en noget nedtonet profil i den samlede biblioteksvirksomhed. Netop i disse år foregår der imidlertid på mange biblioteker et udviklingsarbejde med ny udformning af ekspeditionsområdet efter overgangen til elektronisk udlånskontrol.

Udviklingsarbejdet kan eksempelvis vedrøre den fysiske indretning, områdets organisatoriske placering, selvbetjeningsfaciliteter eller en funktionsmæssig integration med det bibliotekariske formidlingsarbejde.

Det er dette tidehvert i udlånsarbejdet som er undersøgt i forskningsprojektet: Ekspeditionsområdet i folkebibliotekerne (EXIT-projektet), Danmarks Biblioteksskole/Aalborgafdelingen 1995.

Historisk tager projektet sit udgangspunkt i en tid omkring århundredets begyndelse, da bibliotekaren - som bibliotekets eneste ansatte - med sin placering i skranken forestod såvel noterings- som vejledningsarbejde. Det var et biblioteksarbejde, der foregik med datidens bibliotekstekniske metoder, med udlånsnotering i protokol og bøgerne opstillet på 'lukkede hylder' hvorfra de blev hentet af personalet ud fra lånerens 'Ønskeseddel'.

I årene omkring første verdenskrig og op i begyndelsen af 1920-erne oplever vi **den første store omvæltning i biblioteksarbejdet i dette århundrede**. Et nyt syn på folkebibliotekernes opgaver slår igennem, og med initiativer fra Thomas Døssing og Statens Bibliotekstilsyn påbegyndes det lange seje træk med at omdanne folkebogsamlingerne med deres folkelige læsning til kundskabsformidlende folkebiblioteksinstitutioner med vægt på den oplysende faglitteratur.

Til dette arbejde var der brug for en tidssvarende metodeudvikling af biblioteksteknikken, og vi oplever i denne epoke overgangen til 'de åbne hylder' for publikum, indførelse af kortsystemer til afstempling, og sidst men

ikke mindst: De standardiserede retningslinier omkring decimalklassedeling, katalogisering, navnetabeller mv. som Døssing udarbejdede før 1920. Alt dette blev den nye codex for biblioteksarbejdets teknologi de nye faguddannede bibliotekarer tog med sig ud i deres virke med at reorganisere central- og købstadsbibliotekerne efter det nye bibliotekssyn og de nye bibliotekstekniske retningslinier.

Overgangen til '**de åbne hylder**' indikerer også introduktionen af et **selvbetjeningsprincip** i publikumsarbejdet, med en kombination af indirekte og direkte formidlingsmetoder i det bibliotekariske arbejde.

Ikke førend begyndelsen af 1960'erne oplever vi en markant ændring i biblioteksarbejdets tilrettelæggelse, et arbejde der ellers har været uhyre stabilt i dets anvendelse af bibliotekstekniske metoder i årene 1920 - 1960.

Nu introduceres i 1960'ernes ekspansionsperiode en **funktionsopdeling** i biblioteksarbejdet. Kontoransatte inddrages i stort tal i arbejdet, så der ved en gennemført arbejdsdeling kan overføres bibliotekarressourcer til formidlingsarbejdet overfor bibliotekets brugere. De kontoransatte overtog en række interne opgaver i teknisk afdeling og sekretariat, men de afløste også bibliotekarerne i den mest udprægede publikumsafdeling: udlånsekspeditionen, nu i mange biblioteker med fotonotering til afløsning af fordums stempelpuder.

Noteringsarbejdet var således fortsat personalebetjent. Som det af kontrolsyn havde været det siden folkebogsamlingerne herhjemme i slutningen af 1800-tallet.

Med introduktionen af informationsteknologi (IT) i biblioteksarbejdet omkring 1990 lægges nu grunden til **den anden store bibliotekstekniske ændringsperiode i århundredet**: Overgangen til et nyt bibliotekstilbud omfattende også IT-produkter og en helt ny teknologi til styring af bibliotekets 'husholdning': Implementering af Management Systems til bl.a. udlånsregistrering og introduktion af **selvbetjeningsfaciliteter** nu også i udlånsnoteringen, svarende til den tidligere overgang fra det personalebetjente koncept med 'lukkede hylder' til 'de åbne hylder' med lånernes valgfrihed mellem selvhjælp og personalebetjening.

Og IT-bibliotekets ændrede arbejdsdeling med **integreret opgaveløsning** sætter nu for alvor ekspeditionsområdets indretning og opgaveløsning på folkebibliotekernes dagsorden i 1990'erne.

1.1 Undersøgelsesmetode

Der er i fremstillingen lagt vægt på at præsentere de primære historiske kilder ved de personer der har førstehåndsoplevelser og direkte kan formidle deres indtryk af en nødvendig eller ønskelig udviklingsretning, historisk og aktuelt for biblioteksarbejdet. At historiske kilder indtager en central plads har medført en kilde- og værkoriering i den kronologiske fremstillingsform og

et noget varieret analyseniveau i de enkelte afsnit. Denne præsentationsform kan muliggøre supplerende studier i biblioteksarbejdets historie.

Kildeteksterne er gengivet i fornødent omfang og markeret i fremstillingen. De stammer overvejende fra enkelte bibliotekers jubilæums- og festskrifter og fra artikler i fagpressen. Litteratursøgning er foretaget i Dansk bibliotekslitteratur til 1950, Dansk folkebibliotekslitteratur til 1970, i Nordisk BDI-indeks, i Artikelbasen og i Library and Information Science Abstract til 1995.

Desuden er der til alle folkebiblioteker udsendt et spørgeskema vedrørende bibliotekets udlånstekniske historie og dets aktuelle udviklingsplaner for ekspeditionsområdet (Bilag 13). Spørgeskemaet er udsendt med en følgeskrivelse i maj 1995, og der er i august 1995 fremsendt en rykker med frankeret svarkuvert til de biblioteker, der ikke har svaret i første runde. Denne procedure har medført en samlet svarprocent på hele 83%, og fordelt på de fire grupperinger af biblioteker ser billedet således ud:

Gruppe 1:	Centralbiblioteker (incl. KKB/FKB)	ialt 16 =	100%
Gruppe 2:	Folkebiblioteker større end 20.000 indb.	ialt 46 =	82%
Gruppe 3:	Folkebiblioteker mindre end 20.000 indb.	ialt 191 =	81%
Gruppe 4:	Færøerne og Grønland	ialt 6 =	66%

Spørgsmålene vedrører - historisk og aktuelt - kun det folkebibliotek der efter kommunalreformen i 1970 fremstår som kommunens hovedbibliotek. Data fra spørgeskemaer er behandlet i EXCEL og er medtaget i tabelform el.lign. i fremstillingen.

De indsamlede oplysninger er på flere historiske områder noget ufuldstændige, og det er tydeligt, at det aktuelle kendskab til en tidligere biblioteksteknik kan være ganske sporadisk. De systemer personalet selv har været med til at implementere, evt. efter en sammenligning med alternativer, disse systemer er velkendte da der er opbygget en vis kompetence i valgsituationen. Men en tilsvarende viden kan ikke være knyttet til de systemer der er indført tidligere på biblioteket. De personer der har haft denne kompetence fra introduktionsfasen er ikke længere blandt de ansatte og den kollektive bevidsthed rummer dem ikke længere. Systemer der overtages af nyansatte tages generelt for 'givet' uden at der altid reflekteres over deres funktionsduelighed og mulige alternative løsninger.

I følgeskrivelser giver flere biblioteker da også udtryk for at udfyldelsen af skemaet hvad angår den tidligere teknologianvendelse har været en ganske krævende opgave. Nogle breve peger imidlertid på at det også har været en både interessant og givende faglig søgning i bibliotekets historie. Fuldstændigheden i besvarelsen af skemaets spørgsmål er på det højeste niveau i gruppen af centralbiblioteker, og på laveste niveau i gruppen af biblioteker med under 20.000 indbyggere i virkeområdet.

Der er ligeledes fra mange folkebiblioteker modtaget kopi af centrale arbejds papirer, udarbejdet i forbindelse med aktuelt udviklingsarbejde i ekspeditionsområdet. Også indretningsplaner som indeholder nytænkning i den fysiske og/eller organisatoriske udformning er modtaget, ligesom der fra bibliotekerne er blevet henvist til lokale jubilæumsskrifter mv. hvori der er

omtalt bibliotekshistoriske forhold i relation til biblioteksarbejdets tilrettelæggelse.

Billedmaterialet i rapporten består af scannede fotos fra jubilæumsskrifter mv. eller billeder tilsendt fra lokale folkebiblioteker. Alt billedmateriale indgår i en billeddatabase, der dokumenterer folkebibliotekernes teknologihistorie.

Salgsmateriale og oplysninger vedrørende den aktuelle produktudvikling er indhentet fra førende leverandører af biblioteksinventar og -teknologi.

De historiske afsnit i Del 1. suppleres af en række korte statusafsnit i Del 2 over udviklingsarbejdet i folkebibliotekernes ekspeditionsområde primo 1990'erne.

Der indgår i disse statusafsnit også tidligere publicerede forskningsresultater fra UDFO-projektet 1990 om Organisationsudvikling i folkebibliotekerne, og fra FOLKIT-projektet 1994 om Informationsteknologi i folkebibliotekerne. Der er fra disse rapporter medtaget data fra spørgeskemaer og interviews, der specifikt vedrører ekspeditionsområdet arbejdsform og opgaveløsning.

Rapporten sætter således focus på ekspeditionsområdets arbejdsorganisering og opgaveløsning, historisk og aktuelt. For de ældre perioders vedkommende er bibliotekaren den centrale person i noteringsarbejdet, men med de fysiske og arbejdsorganisatoriske ændringer i 1960'erne trækkes bibliotekaren i mange biblioteker ud af ekspeditionsområdet til fordel for en placering ved et særskilt informations-, oplysnings- eller referencebord centralt i udlånet. Denne funktionsopdeling gør at formidlingsarbejdet i denne rapport kun er behandlet kortfattet i de afsnit der vedrører biblioteksarbejdets nyere udvikling. Formidlingsarbejdet i dets helhed må derfor søges supplerende belyst i andre fremstillinger.

Alle oplysninger der supplerer eller korrigerer rapportens indhold modtages taknemmeligt af forfatteren.